FORTEPIANO VA ROYAL CHOLG'ULARINING BIR-BIRIDAN FARQLANISHI VA ULARNING MUSIQA ASARLARI IJROSIDAGI O'RNI

Berdiqulova Mohinur G'ulom qizi
Navoiy Davlat Pedagogika instituti
"Musiqa ta'limi" yo'nalishi
2-kurs talabasi
Umurzoqova Laylo Baxtiyor qizi
Ilmiy rahbar
https://doi.org/10.5281/zenodo.11219770

Annotatsiya: Ushbu maqolada fortepiano va royal cholg'ularining kelib chiqish tarixi va bir-biridn farqi haqida so'z boradi.
Kalit so'zlar: musiqa, fortepiano, royal, sim, pianino,orkestr.

Fortepiano asbobini Italiyalik mexanigi Bartolomoye Kristafor 1700-yilda (aniq yili ma'lum emas) yaratgan. Fortepiano nomini ham Kristaforo tomonidan berilgan. Fortepiano qismlar 12 mingta detaldan o'shani 10 mingtasi xarakatchan, 70% taxtadan qolgan qisimlari esa chugun va mediyadan tashkil topgan. Bilamizki, fortepiano turlari 2 ta pianino va royal. Ularni eng katta farqi mexanizmini qurilishidadur. Pianino simlari joylashishi vertikal, Royalda esa gorizontal. Oldingi davrda pianino juda ko'p turlari bo'lgan, (piano-lir,piano-byuro,pianidalno fortepiano,piano-arfa).Fortepiano asbobi asboblar ichida eng muhim asbob.Bunga sabab ko'p, bu hammasi asbobni diapazonidan hulosa qilinadi. 88 ta klavish 9 ta oktava 2 ta to'liqsiz oktava. Fortepiano barcha asboblar spektorlarini o'z ichiga qamrab oladi. Orkestrni eng pastki bas fagotidan va eng yuqorigi fleyta pikelagacha bo'lgan dipazoni tashkil qiladi. Ko'plab orkestorlar va ansambl turlari bor ya'ni Xalq cholg'ulari va simfonik. Katta sinfonik orkestrlarida fortepiano ham solni ijro qilish mumkin. Lekin xalq cholg'u orkestrida solni yoki shu orkestrga tarkibida ishtirok etishi mumkin emas. Bunga sabab esa jahon musiqa asbobi. Bizni milliy,shirali nolalarimizni kaloritini o'z ichiga olmagan. Orkestrlar haqida so'z borgan ekan, xalq cholg'ulari orkestri malikasi dep o'zbek milliy chang asbobini hisoblanadi. Bu asbobimizni Fortepiano asbobi bilan taqoslasak, ikkalasini ham diapazoni o'xshash. Ya'ni orkestr tarkibidagi asboblar ichida katta oktava (lya-bemol) dan ikkinchi oktava (mi-bemol) deapazonli asbobi hisoblanadi. 1732-yil birinchibor musiqiy asar fortepiano uchun yozilgan. Bu Lodoviko Justinining „Sonata'' asari edi.

Fortepiano klavishlari oq va qora . Klavish o'zi nima? Klavish so'zi lotincha „Klaves" so'zidan olingan bo'lib kalit degan manoni anglatadi. Bunga esa Organ asbobi sababchi bo'lgan. Organda har-bir klavishi kalit vazifasida kelgan.

Klavishlarni bosish organ trubalari birida havoni chiqarish vazifasida kelgan. Birinchi yaratilgan fortepiano asboblarida klavishlarni yasashda „Fil' tishlaridan foydalanishgan. Ammo keyinchalik plastik o'ylab topishgan va plastikdan yasay boshlashgan. Shundan keyin inglizlar o'rtasida maqol paydo bo'lgan „tickle the ivories" to'liq tarjima qilinganda Fil tishlarini qitiqlash manosini anglatgan. Bu oq klavishlarida chalish degan ifodani bergan. Endi esa pianino yoki royal asboblarini pastida joylashgan Pedalga qaaratsak.

XX asrga kelib texnika olami rivojlanib yangi asbob vujudga keldi- elektron pianino va sintezatorlar. Bu yangi ovoz tovushi yo'nalishi paydo bo'ldi va ko'plab yangi zamonaviy musiqani rivojlanishiga hissa qo'shdi. Elektron pianinoda faqatgina fortepianoda ovozi emas balki boshqa asboblarni ovozlari, har-xil ritimlar mavjud. Bu oronjirofka (musiqani qayta bastalash va o'zgartirish)yo'nalishida yordam beradi. Avstrialik pianist Paul Vitgeyinshteyen birinchi jahon urishida bitta qo'lini yuqotgan. Lekin o'z ustida ishlap tushkinlikka tushmay bir qo'lida chalish maxoratini ko'rsatdi. Bir qo'lda ijrochi vertuoz maxoratini pianinachi maqomiga erishdi.

E`tiborga olish kerakli, pianinoni faqat odam chalmas ekan. Bu bo'yicha ko'plap hujjatda dalillar mavjud. Monterriy Beyda akvariumda yashovchi daryo sut emizuvchilar oilasiga kiruvchi „Dua" hayvoni juda maxoratli pianino chaladi va o'zi musiqa tanlaydi. Tog'ri bunga ishonish qiyint lekin Bethoven kar bo'lip qolgan paytida eng mashxur sinfoniyasini yozgan. Bu bilan hamma cho'qqiga talant va albatta mehnat orqali erishish mumkinligini isbot qiladi.

Ko'plab mashhur odamlarni fortepiano chalishga mahorati bo'lgan. Masalan: Amerika Qo'shma Shtatlari prezidentlari Garri Trumen va Richard Nikson istedodli pianistlar bo'lishgan. Yana bir siyosatchi AQSH milliy xafsizligi prezidenti 1- ayol maslaxatchisi Kondolisa Rays ham o'zini pianist sifatida korgan. Jeyson Bek maxoratli pionist u mashxur pionist bo'lolmadi, lekin dunyo bo'yicha fortepianodan 27 soat chalish bo'yicha 2009-yil rekord o'rnatgan. Olimlar izlanishi bo'yicha fortepianoda shug‘ullangan bolalar yaxshiroq o'qiydi,ko'zlarini va qo'llarini kordinatolari o'zlashtirishda asosiy yordamchi hisoblanadi. Musiqaga mehr qo‘ygan bolalar buzg'unchilik g'oyasidan yiroqda bo'ladi.

Adabiyotlar:

1.K. Hoshimov, S. Nishonova va boshq. «Pedagogika tarixi». – T: O‘qituvchi, 1996 y.
2. M. Inomova. «Pedagogika ma’ruzalar matni». – T: TDPU, 2000 y.
3. O. Shayxova. «Inson va uning ma’naviy dunyosi». – T: O‘qituvchi, 1993

4. J. Yo‘ldoshev. «Malaka oshirishning nazariy va metodologik asoslari». – T: O‘qituvchi, 1988 y.
5. H. Nurmatov, N. Yo‘ldosheva «O‘zbek xalq musiqasi ijodiyoti ». – T: G. G‘ulom, 2007 y.
6. www.google.uz
7. www.ziyonet.uz
8. www.pedagog.uz